

ธีระวัฒน์ แสนคำ, 2558. “ข้อคิดเห็นบางประการเกี่ยวกับซากพระเจดีย์โบราณวัดมหาชัย
จังหวัดหนองบัวลำภู” ใน วารสารวิถีสังคมมนุษย์. ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน.
หน้า 143-161.

ข้อคิดเห็นบางประการเกี่ยวกับซากพระเจดีย์โบราณวัดมหาชัย
จังหวัดหนองบัวลำภู
Some aspects Opinion about Pagoda Ancient Ruin in
Wat Mahachai Nongbualamphu Province

ธีระวัฒน์ แสนคำ*

Teerawatt Sankom

¹ อาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เลย

บทคัดย่อ

วัดมหาชัย บ้านห้วยเชียง ตำบลลำภู อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู เคยเป็นวัดโบราณที่สร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22-24 ดังที่มีการพบซากฐานพระเจดีย์อยู่ภายในวัด มีการเรียกชื่อซากพระเจดีย์ในภายหลังว่า “พระธาตุไตรภูมิ” เคยมีการนำเสนออย่างกว้างขวางในหนังสืออ้างอิงระดับจังหวัดว่า ซากพระเจดีย์นี้เป็นสถานที่บรรจุอัฐิของเจ้าปางคำ ซึ่งเชื่อว่าเป็นอดีตเจ้าเมืองหนองบัวลำภูคนแรก แต่จากการศึกษาจากหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์และบริบทต่างๆ เปรียบเทียบแล้ว มีความเป็นไปได้ว่าซากพระเจดีย์นี้อาจเป็นพระเจดีย์สำคัญประจำชุมชนโบราณเมืองหนองบัวลำภู ตามคติทางพระพุทธศาสนาในวัฒนธรรมล้านช้าง มากกว่าที่จะเป็นเพียงพระเจดีย์บรรจุอัฐิของอดีตเจ้าเมือง แต่ต่อมาถูกทิ้งร้างเนื่องจากภาวะสงครามในปี พ.ศ.2370 จึงหักพังและรกร้างจนเหลือเพียงเนินอิฐในปัจจุบัน

คำสำคัญ : วัดมหาชัย, พระธาตุไตรภูมิ, พระมหาธาตุเจดีย์, เมืองหนองบัวลำภู

Abstract

Wat Mahachai at Ban Huaychiang, Tambol Lamphu, Amphoe Muang, Nongbualamphu province is an ancient buddhist temple, there was built between the 17th-19th century. The discovered of a pagoda's ruin shows-people calls out names that “Phra Thaat Trai Phum”. Ever have the lead presents widely in level province reference that a pagoda's ruin is the place the pagoda adds the bone of the first governor of Muang Nongbualamphu. From the study from the evidence of the history and confiscate all compare with already found the pagoda was an important place of the ancient community, Muang Nongbualamphu by the Buddhist's concept in the LanXang culture, be not the pagoda adds the bone of the past governor of Muang Nongbualamphu. However, the temple was abandoned because of the war in the year 1827 A.D.

Keywords: Wat Mahachai, Phra Thaat Trai Phum, Pagoda, Muang Nongbualamphu

บทนำ

“หนองบัวลำภู” เคยเป็นชุมชนโบราณขนาดใหญ่และมีความสำคัญเมืองหนึ่งของอาณาจักรล้านช้างซึ่งปกครองทั้งสองผากฝั่งแม่น้ำโขงตอนกลาง ภายหลังสภาพบ้านเมืองก็มีความเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพบริบทต่างๆ และพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ปัจจุบันเมืองหนองบัวลำภูได้กลายมาเป็นที่ตั้งตัวจังหวัดหนองบัวลำภู ซึ่งได้รับการประกาศยกฐานะขึ้นเป็นจังหวัดเมื่อวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ.2536 มีอาณาเขตปกครอง 6 อำเภอ ในบริเวณเขตชุมชนโบราณเมืองหนองบัวลำภูซึ่งตั้งอยู่ติดกับหนองบัว หนองน้ำขนาดใหญ่ที่เชิงเขาภูพานคำ มีการพบร่องรอยโบราณสถานหลายแห่ง แต่ละวัดต่างมีความสำคัญและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดมหาชัย ซึ่งมีซากฐานพระเจดีย์ก่อด้วยอิฐ หอไตรกลางน้ำและเป็นที่ประดิษฐานพระบางคู่ พระพุทธรูปสำคัญของเมืองหนองบัวลำภูในปัจจุบัน แต่ทว่าข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีของวัดมหาชัยกลับไม่ได้รับการศึกษาค้นคว้าอย่างเป็นระบบเท่าใดนัก

วัดมหาชัยเป็นวัดสำคัญวัดหนึ่งของจังหวัดหนองบัวลำภู ตั้งอยู่ริมฝั่งหนองบัวทางทิศตะวันตกในท้องที่บ้านห้วยเชียง ตำบลลำภู อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู ในบริเวณด้านหน้าวัดมหาชัยใกล้กับริมหนองบัว หรือทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของอุโบสถวัดมหาชัยในปัจจุบัน มีเนินดินที่เต็มไปด้วยเศษก้อนอิฐขนาดใหญ่กว่าที่นิยมใช้อยู่ในปัจจุบันจำนวนมาก ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นฐานของพระเจดีย์โบราณของวัดมหาชัยที่พังทลายลงหลังจากที่ถูกขุดค้นหาสิ่งของมีค่าของมิจฉาชีพ นับเป็นโบราณสถานเก่าแก่ที่สุดที่พบภายในวัดมหาชัย

ที่ผ่านมา ซากพระเจดีย์ดังกล่าวภายในวัดมหาชัยถูกนำเสนอข้อมูลผ่านหนังสือชื่อ “วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญาจังหวัดหนองบัวลำภู” ซึ่งต่อมาถูกนำมาใช้เป็นเอกสารอ้างอิงสำคัญของจังหวัด ระบุว่า ซากพระเจดีย์ดังกล่าวเป็นสถานที่บรรจุอัฐิเจ้าปางคำ เจ้าปางคำและเจ้าแท่นคำ อดีตเจ้าเมืองหนองบัวลำภู ซึ่งข้อมูลเกี่ยวกับอดีตเจ้าเมืองดังกล่าวก็ไม่ได้มีความชัดเจนมากนัก แต่ก็ถูกนำมาอ้างอิงและเชื่อถือกันเป็นอย่างมากในปัจจุบัน

ในบทความนี้ ผู้เขียนจึงมีความพยายามที่จะนำเสนอข้อสันนิษฐานใหม่เกี่ยวกับซากพระเจดีย์โบราณภายในวัดมหาชัย จังหวัดหนองบัวลำภู ซึ่งไม่น่าจะมีความเกี่ยวข้องใดๆ กับการเป็นสถานที่บรรจุอัฐิเจ้าปางคำ อดีตเจ้าเมืองหนองบัวลำภู เพราะเรื่องราวของ

เจ้าปางคำก็ไม่มี ความชัดเจนใดๆ ในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ว่าเคยเป็นเจ้าเมืองหนองบัวลำภูมาก่อน แต่ควรจะเป็นพระเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุหรือเป็นพระมหาราชเจดีย์สำคัญของชุมชนโบราณเมืองหนองบัวลำภูตามคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาในวัฒนธรรมล้านช้างมากกว่า ดังปรากฏทั่วไปตามชุมชนโบราณสำคัญในอาณาจักรล้านช้าง

ข้อมูลเกี่ยวกับซากพระเจดีย์วัดมหาชัย

เนินดินนี้มีลักษณะโดยรอบเป็นวงกลม ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 10 เมตร ใต้เนินดินมีเศษก้อนอิฐขนาดประมาณ 10×20 เซนติเมตรจำนวนมากกระจายอยู่ เชื่อกันว่าเป็นฐานของพระเจดีย์โบราณประจำวัดมหาชัย

ภาพประกอบที่ 1 เนินดินซากพระเจดีย์โบราณภายในวัดมหาชัย

ในเอกสารราชการที่น่าเชื่อถือได้ คือ หนังสือประวัติวัดทั่วราชอาณาจักรของ กรมการศาสนา ได้บันทึกข้อมูลเกี่ยวกับชื่อวัดมหาชัยและซากพระเจดีย์นี้ว่า “วัดมหาธาตุ เจดีย์” (กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, 2534) ส่วนข้อมูลจากคำบอกเล่าที่สืบทอดกันมาของชาวหนองบัวลำภูในชั้นหลังเรียกซากพระเจดีย์นี้ว่า “พระธาตุไตรภูมิ” (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ, 2544) หรือเรียกสั้นๆ ว่า “ธาตุ” ก็มี พระเจดีย์นี้ไม่ปรากฏข้อมูลการสร้างที่ชัดเจน ทั้งยังไม่มีข้อมูลของลักษณะทางศิลปะ สถาปัตยกรรมของพระเจดีย์ที่สมบูรณ์ด้วย เนื่องจากสภาพในปัจจุบันพระเจดีย์พังทลาย และถูกทำลายเป็นอย่างมาก

จากการประมวลข้อมูลจากคำสัมภาษณ์ผู้สูงอายุที่มีภูมิลำเนาอยู่ใกล้กับวัดมหาชัย พบว่าไม่มีใครเคยเห็นพระเจดีย์ในสภาพสมบูรณ์ก่อนที่จะพังทลายลงมาเลย ประกอบกับในช่วงที่พระครูภูมิ วิถีปัญโญ เป็นเจ้าอาวาส (พ.ศ.2458-2494) ได้มีการปรับเกลี่ยดินบนเนินซากพระเจดีย์เพื่อก่อสร้างกุฏิ (พระครูปฐมธรรมมาภิบาล, 2555) จึงเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ไม่หลงเหลือร่องรอยชิ้นส่วนสถาปัตยกรรมของพระเจดีย์อยู่บนเนินดินนี้เลย

บริเวณติดกับเนินดินทางทิศตะวันออกมีพระเจดีย์ทรงบัวเหลี่ยมขนาดเล็กองค์หนึ่ง สูงประมาณ 3.5 เมตร มีผู้สันนิษฐานที่แตกต่างกัน บ้างระบุว่าสร้างขึ้นเพื่อเป็นสัญลักษณ์หรือเป็นที่สักการบูชาแทนพระเจดีย์เดิมที่อยู่ในสภาพพังทลายด้วย (อุทัย ศิริสถิตย์, สัมภาษณ์) แต่มีบางข้อมูลระบุว่าเป็นส่วนยอดของพระเจดีย์ที่หักพังลงมา (พระครูปฐมธรรมมาภิบาล, 2555) ซึ่งผู้เขียนมีความเห็นว่า เป็นไปได้น้อยมากที่จะเป็นส่วนยอดพระเจดีย์ เนื่องจากระหว่างก่อนอิฐมีการสอดด้วยปูนซีเมนต์สมัยใหม่ ใช้เหล็กเส้นเป็นแกนกลาง คนแก่คนแก่อายุ 80 ขึ้นไปหลายคนก็บอกตรงกันว่าแต่ก่อนยังไม่มีสมบูรณ์เช่นนี้ จะมีก็เจดีย์บรรจุอัฐิชาวบ้านธรรมดาอยู่ด้านหน้าอุโบสถเท่านั้น หากยอดเจดีย์หักลงมาจริงก็คงไม่ได้อยู่ในสภาพที่ดังอยู่เช่นนี้ และมีลักษณะเป็นองค์พระเจดีย์ขนาดเล็กมากกว่าจะเป็นยอดพระเจดีย์

แต่หลังจากที่ช่างก่อสร้างพระเจดีย์ครอบพระเจดีย์ขนาดเล็กนี้ได้ขุดวางคานล่างพระเจดีย์ในช่วงต้นปี พ.ศ.2558 พบว่าที่ฐานพระเจดีย์ขนาดเล็กนี้มีอิฐปูวางลักษณะสลับฟันปลาเป็นอย่างดี ทำให้ได้ข้อสันนิษฐานใหม่ว่า พระเจดีย์ขนาดเล็กนี้น่าจะเป็นพระเจดีย์รายหรือพระเจดีย์บริวารของพระมหาธาตุ ต่อมาคงพังทลายลง แล้วถูกบูรณปฏิสังขรณ์ใหม่ในภายหลังทำให้มีลักษณะเป็นคล้ายยอดพระเจดีย์

ภาพประกอบที่ 2 พระเจดีย์โบราณทรงบัวเหลี่ยมขนาดเล็กภายในวัดมหาชัย สันนิษฐานว่าเป็นพระเจดีย์บริวารของพระเจดีย์ประธาน

นอกจากนี้ ยังมีข้อมูลเกี่ยวกับเนินดินนี้ว่าในช่วงที่พระพิศาลคณานุกิจ (เส็ง กณณวโร) เป็นเจ้าอาวาสในครั้งแรกนั้น ได้มีการขุดพบพระพุทธรูปทองคำขนาดเล็กอยู่ภายในซากพระเจดีย์องค์นี้ด้วย แต่ไม่ทราบว่าปัจจุบันประดิษฐานอยู่ที่ใด (พระครูพุทธมรรมาภิบาล, สัมภาษณ์) ตลอดจนขุดพบกรุพระพุทธรูป 1 โหล ฆ้อง ระฆัง (อุทัย ศิริสถิตย์, 2541) และเคยมีเศษกระเบื้องดินเผาและเครื่องปั้นดินเผาประเภทเครื่องใช้และเครื่องประดับปะปนอยู่บนเนินดิน (พระครูพุทธมรรมาภิบาล, 2555)

นอกจากนี้ ยังมีคำบอกเล่าจากผู้สูงอายุว่า เวลาค้าคั้นในช่วงเทศกาลเข้าพรรษา แรม 8 ค่ำและแรม 15 ค่ำ จะมีดวงแก้วสุกใสส่องแสงสุกสว่างล่องลอยไปตามถนนวรราชกิติ เข้าสู่วัดศรีคุณเมือง ในราวกลางเดือนวันขึ้น 8 ค่ำ และขึ้น 14-15 ค่ำ จะมีเสียงฆ้อง กลอง ระฆัง ดังออกมาจากซากพระเจดีย์ด้วย (อุทัย ศิริสถิตย์, 2541)

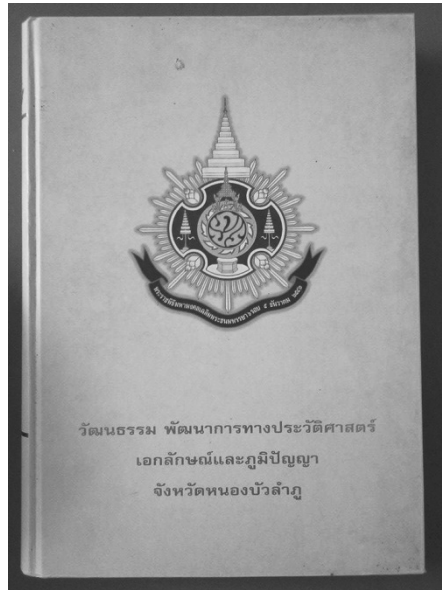
เจดีย์บรรจุอัฐิเจ้าปางคำ : ข้อมูลในเอกสารสำคัญของจังหวัดหนองบัวลำภู

ในหนังสือวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา จังหวัดหนองบัวลำภู ซึ่งเป็นหนังสือที่มีการกล่าวอ้างถึงและใช้เป็นเอกสารประกอบการเรียนการสอนในสถานศึกษาต่างๆ ในจังหวัดหนองบัวลำภูมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2544 เป็นต้นมา เรียบเรียงขึ้นโดยคณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ จัดพิมพ์เนื่องในโอกาส พระราชพิธีมงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ วันที่ 5 ธันวาคม 2542 ระบุว่า

“ตามตำนาน พระเจ้าสุวรรณพาหลังปางคำยกกองทัพไพร่พลกวาดต้อนเอาราชฐานและทรัพย์สินออกเดินทางข้ามแม่น้ำโขงหลบหลีกหนีข้าศึกมาตามป่าดงขุนเขาลำเนาไพร่เรื่อยมา จนถึงบริเวณแดนดินถิ่นที่ราบสูงใต้เชิงเขา มีบึงน้ำใหญ่ใสสะอาดดาดดาไปด้วยมวลหมู่ประทุมชาติอุบลบัวหลวงเปล่งปลั่งและอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพรรณธัญญาหาร จึงปรึกษาหารือเสนาอำมาตย์แม่ทัพนายกองและเหล่าอาณาประชาราษฎร์ลงมือบุกเบิกตั้งบ้านเรือนราชฐาน สร้างวัดวาอารามขึ้นไว้ ขุดบ่อน้ำใหญ่ก่อรอบด้วยอิฐตั้งฐานบนजनพื้นล่างเพื่อให้ได้มีใช้ในการบริโภคเพียงพอกัน จึงขนานนามชื่อวัดนี้ว่า วัดคนขุมน้ำออกบ่อ ก่อกำแพงเมืองล้อมรอบอย่างแน่นหนาถาวร ทำป้อมยามรักษาการณ์คุ้มประตูไว้พร้อมทั้งสถิต เสร็จสมบูรณ์จึงยกเสาเอกหลักเมืองขึ้นสถาปนาชื่อ เมืองจำปานครกาบแก้วบัวบาน ในปี พ.ศ.2026 ทรงปกครองไพร่ฟ้าประชาราษฎร์อยู่ด้วยความร่มเย็นเป็นสุขต่อไป

เมื่อพระเจ้าสุวรรณพาหลังปางคำเสด็จสวรรคต พระราชโอรสองค์ใหญ่ได้อภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์ปกครองเมืองจำปานครกาบแก้วบัวบาน ทรงพระนามว่า พระเจ้าสุวรรณพาหลังปางคำ และได้พัฒนาบ้านเมือง ปรับปรุงขยายขยายให้กว้างขวางออกไป ก่อสร้างวัดขึ้นอีกเป็นแห่งที่ 2 อยู่นอกเขตของกำแพงเมืองด้านทิศใต้ริมฝั่งหนองทางด้านทิศตะวันตก ทรงก่อเจดีย์ขึ้นเป็นที่เก็บพระอัฐิของพระราชบิดาและพระราชมารดา ตั้งชื่อว่าวัดพระธาตุไถยภูมิ...” (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ, 2544)

นอกจากนี้ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับประวัติของวัดมหาชัยยังมีข้อความระบุว่า “วัดมหาชัย เดิมชื่อวัดมหาธาตุไตรภูมิ สันนิษฐานว่า มหาธาตุ ซึ่งปัจจุบันเหลือแต่เพียงกองดินขนาดใหญ่อยู่เยื้องกับอุโบสถของวัด เป็นที่บรรจุอัฐิธาตุของเจ้าปางคำ เจ้าปางคำ และเจ้าแท่นคำ อดีตเจ้าเมืองนครเขื่อนขันธ์กาบแก้วบัวบาน” (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ, 2544)

ภาพประกอบที่ 3 ปกหน้าหนังสือวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา จังหวัดหนองบัวลำภู ซึ่งตีพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ.2544

เมื่อพิจารณาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง เช่น ตำนานเมืองจำปาศักดิ์ ฉบับพระยามหาอำมาตยาธิบดี ได้กล่าวถึงเจ้าปางคำว่า “ในศักราชได้ 1003 ปีมะเส็งตรีศก (พ.ศ.2184) เจ้าปางคำบ้านหนองบัวลำภู เดินช้างพลายพัง หมอควาญพร้อมด้วยท้าวเพี้ยไพร่พลยกลงมาเที่ยวโพนแซกคล้องช้างตามอรัญราวป่าประเทศ ก็ถึงเขตแดนนครกาลจำปาศักดิ์บุรีศรีมหาราชาในครได้หลายวัน เจ้าปางคำเห็นนางเกาฬมีสิริรูปอันงาม เจ้าปางคำพูดจาถลอกร่วมสังวาสด้วยนางเกาฬจนมีครรภ์ แล้วเจ้าปางคำพร้อมด้วยท้าวเพี้ยไพร่พลช้างต่อหมอควาญยกกลับไปบ้านหนองบัวลำภู” (พระยามหาอำมาตยาธิบดี, 2512)

และพงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน ฉบับหม่อมอมรวงศ์วิจิตร (ม.ร.ว.ปฐมคนเญร) ที่กล่าวถึงเหตุการณ์เดียวกันนี้ไว้เพียงว่า “...จนถึงจุลศักราช 1000 ปีๆ ขาล สัมฤทธิศก (พ.ศ.2181) เจ้าสุทนต์ราชาถึงแก่พิราลัย หามีเชื้อวงศ์ที่จะสืบตระกูลครองเมืองต่อ

ไปไม่ ประชุมชนจึงได้ยกชายผู้มีตระกูลคนหนึ่งขึ้นเป็นหัวหน้าบัญชาการเด็ดขาดในอาณาจักรนครกาลละจำบากนาคบุรีศรีนั้น โดยเรียบริยชื่อตลอดมาได้ 6 ปีถึงแก่กรรม นางแพงบุตร นางเกาหลาน ได้เป็นผู้อำนวยการบ้านเมืองสืบต่อมาอีก ในจุลศักราช 1005 ปีมะแม เบญจศก (พ.ศ.2186)” (หม่อมอมรวงศ์วิจิตร, 2506)

จากหลักฐานประวัติศาสตร์ทั้งหมดแล้วที่กล่าวสอดคล้องกันว่าเป็นเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับเจ้าปางคำนั้นที่เกิดขึ้นในช่วงตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 22 ไม่ได้เกิดขึ้นในปี พ.ศ.2026 ดังที่ระบุในหนังสือวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญาจังหวัดหนองบัวลำภูแต่อย่างใด

ภาพประกอบที่ 4 มหาอำมาตย์โท พระยามหาอำมาตยาธิบดี (เส็ง วิริยศิริ) ผู้บันทึกเรื่องราวทางประวัติศาสตร์อันน้อยนิดของเจ้าปางคำไว้ในตำนานเมืองจำปาศักดิ์

ที่สำคัญคือ ในตำนานเมืองนครจำปาศักดิ์ ฉบับเจ้าพรหมเทวานุเคราะห์ เจ้าเมืองอุบลราชธานี และเจ้าราชวงศ์ เมืองนครจำปาศักดิ์ ซึ่งผู้รวบรวมเรียบเรียงมีความเกี่ยวข้องกับเมืองจำปาศักดิ์โดยตรง กลับไม่มีข้อความใดๆ ระบุชื่อเจ้าปางคำว่าเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์เมืองนครจำปาศักดิ์ (เจ้าพรหมเทวานุเคราะห์ และเจ้าราชวงศ์ เมืองนครจำปาศักดิ์, 2512) ทั้งที่ปรากฏในหลักฐานภายนอกอื่นๆ หลายแห่ง สอดคล้องกับพงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน ฉบับหม่อมอมรวงศ์วิจิตร (ม.ร.ว.ปฐม เคนจร) ที่ระบุเรื่องเมืองจำปาศักดิ์ไว้ก็ไม่ได้กล่าวถึงเช่นกัน (หม่อมอมรวงศ์วิจิตร, 2506)

แต่เอกสารที่ระบุว่าเจ้าปางคำเป็นเจ้าเมืองหนองบัวลำภูนั้น กลับเป็นหนังสือที่ถูกเขียนขึ้นหรือแต่งขึ้นในภายหลัง โดยอาศัยการตีความผ่านเอกสารประวัติศาสตร์ข้างต้นแล้วได้รับการตีพิมพ์อย่างแพร่หลาย และถูกนำมาใช้ในการอ้างอิงในงานเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์ของนักวิชาการในยุคหลัง โดยละเลยการค้นคว้าหรือสอบทานกับเอกสารชั้นต้น เช่น หนังสือประวัติศาสตร์อีสานของเดิม วิชาคัพจนกิจ (2542) พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.2513 และหนังสือประวัติศาสตร์ลาวของเดิม วิชาคัพจนกิจ (2540) พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.2530 ซึ่งได้รับการนำไปอ้างอิงและกล่าวถึงมากที่สุด

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ข้างต้นไม่ได้ระบุอย่างชัดเจนว่าเจ้าปางคำเป็นเจ้าเมืองหนองบัวลำภูหรือไม่ หรืออาจเป็นเพียงตำแหน่งนายกองข้างหรือเจ้ากรมข้าง ที่นำข้างออกไปเลี้ยงและแอบฝึกข้างอยู่ที่เมืองนี้เท่านั้น ตามที่มหาสิลา วีระวงส์ (2539) นักปราชญ์ด้านประวัติศาสตร์และวรรณคดีคนสำคัญของลาวสันนิษฐานไว้ก็เป็นได้ แล้วอาจสร้างอิทธิพลทางการเมืองไว้ในระดับหนึ่ง ยกเว้นแต่เอกสารที่เป็นประวัติศาสตร์นิพนธ์ในชั้นหลังของไทยที่ขยายและ/หรือเพิ่มข้อความลงไปว่าเจ้าปางคำเป็นเจ้าเมืองหนองบัวลำภู แล้วถูกนำมาใช้อ้างอิงและนำเสนออย่างกว้างขวางในปัจจุบัน พร้อมทั้งมีความพยายามที่จะผูกชื่อเจ้าปางคำให้เป็นภาษาบาลีว่า “สุวรรณปาหลัง” ด้วย

ในพงศาวดารล้านช้างตามถ้อยคำในฉบับเดิมมีชื่อ “พระสุวรรณปาหลัง” ปรากฏอยู่ แต่เป็นพระนามของท้าวแทนคำหรือพระสุวรรณบัลลังก์ พระราชโอรสพระเจ้าไชยจักรพรรดิแผ่นแผ้ว ซึ่งครองราชย์ในเมืองหลวงพระบางต่อจากพระราชบิดา ระหว่างปี พ.ศ.2023-2029 ส่วนในพงศาวดารเมืองล้านช้าง (นิทานขุนบรมราชา) ระบุว่า “พระสุวรรณปารัง” เป็นพระนามของพระเจ้าล้านคำแดง (พงศาวดารล้านช้างตามถ้อยคำในฉบับเดิม, 2506) ซึ่งพระนามทั้งหมดก็ไม่ได้มีความเกี่ยวข้องกับเจ้าปางคำ

นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับเครือญาติและทายาทของเจ้าปางคำแล้ว นักประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่ก็มีแนวทางสันนิษฐานที่ต่างกัน แต่ที่สำคัญคือจากหลักฐานตามที่สุรศักดิ์ ศรีสาอาจ ได้สอบถามข้อมูลนั้นเจ้าปางคำมีลูกชายคนหนึ่งชื่อพระตา ซึ่งต่อมาพระตาก็มีลูกชายคนหนึ่งชื่อพระวอหรือเจ้าพระวรปิตา และเจ้าพระวรปิตาผู้นี้ในภายหลังได้พาไพร่พลมาอยู่ที่เมืองหนองบัวลำภูดังที่ได้นำเสนอมาแล้ว ตามประวัติของพระตาและเจ้าพระวรปิตาก็ไม่ได้ระบุเลยว่าเคยอยู่ที่เมืองหนองบัวลำภูมาก่อน ถ้าหากว่าพระตาและเจ้าพระวรปิตาสืบเชื้อสายโดยตรงจากเจ้าปางคำ ตามที่มีคนเชื่อหรือสันนิษฐานว่าเจ้าปางคำเคยเป็นเจ้าเมืองหนองบัวลำภูนั้น ทั้งพระตาและเจ้าพระวรปิตาก็ต้องมีสถานภาพทางสังคมหรือทางการปกครองที่สำคัญอยู่ที่เมืองหนองบัวลำภู โดยเฉพาะตำแหน่งอาญาสี่หรือท้าวเพี้ยของเมือง ไม่น่าจะเป็นแค่เพียงตำแหน่งนายกองอยู่ที่บ้านหินโงมแต่อย่างใด จึงเป็นเหตุผลหนึ่งที่สนับสนุนว่าเจ้าปางคำอาจไม่ได้เป็นเจ้าเมืองหนองบัวลำภูตามที่ปรากฏในประวัติศาสตร์นิพนธ์ต่างๆ ก็เป็นไปได้

และที่สำคัญคือ ไม่มีหลักฐานประวัติศาสตร์ใดๆ ที่ระบุว่า เจ้าปางคำมีลูกชายชื่อ เจ้าปางคำและเจ้าแท่นคำอย่างที่ได้ปรากฏในหนังสือวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญาจังหวัดหนองบัวลำภู

ข้อมูลดังกล่าวนี้คณะกรรมการผู้จัดทำหนังสือฯ คงคัดลอกหรือเรียบเรียงข้อมูลมาจากตำนานเรื่องเล่าที่เป็นปริศนามากกว่าการค้นคว้าเอกสารชั้นต้นแล้วเรียบเรียงใหม่ฐานะผู้เขียนเป็นผู้สนใจศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์เมืองหนองบัวลำภู ข้อมูลดังกล่าวก่อให้เกิดข้อสงสัยบางประการ ที่ในอนาคตข้างหน้าควรมีการชำระหรือพิจารณาวิเคราะห์หลักฐานใหม่ เพื่อศึกษาข้อเท็จจริงและสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องในประเด็นนี้ให้เกิดขึ้นกับชาวหนองบัวลำภูต่อไป

ดังนั้น จึงแทบเป็นไปได้หรือไม่หรือเป็นไปได้น้อยมากที่ซากพระเจดีย์โบราณที่อยู่ภายในวัดมหาชัยจะเป็นพระเจดีย์บรรจุอัฐิของเจ้าปางคำ เจ้าปางคำและเจ้าแท่นคำอย่างที่เคยเข้าใจกันอยู่ในปัจจุบัน แต่ควรจะเป็นพระเจดีย์ที่สร้างขึ้นตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนาในลักษณะธาตุเจดีย์หรืออุเทสิกเจดีย์มากกว่า เพราะซากฐานพระเจดีย์มีขนาดใหญ่ มีพระเจดีย์บริวารและมีการพบโบราณวัตถุที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาอยู่ในซากฐานพระเจดีย์จากการขุดค้นของอดีตเจ้าอาวาสวัดมหาชัยและชาวบ้าน

ซากพระเจดีย์วัดมหาชัยกับคติการสร้างพระเจดีย์ในวัฒนธรรมล้านช้าง

ในหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีได้แสดงให้เห็นว่าอาณาจักรล้านช้างได้นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาท ลัทธิลังกาวงศ์ โดยเฉพาะสถาบันพระมหากษัตริย์ซึ่งคงได้รับอิทธิพลมาจากสุโขทัยและล้านนามาตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 19 ต่อมาในสมัยที่สมเด็จพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชทรงขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ในพุทธศตวรรษที่ 22 ก็ได้ย้ายเมืองหลวงจากเมืองหลวงพระบางมาอยู่ที่เมืองเวียงจันทน์ ในช่วงรัชกาลของพระองค์นี้มีหลักฐานการสร้างพระบรมธาตุและการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาตามเมืองต่างๆ ในเขตอาณาจักรล้านช้างอย่างเด่นชัด (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2546)

การสร้างพระมหาธาตุถือว่าเป็นการสถาปนาอำนาจทางศาสนาขึ้นมาควบคุมอำนาจทางการเมืองปกครองเพื่อสนับสนุนความชอบธรรมในการเป็นผู้ปกครอง (สำนักศิลปากรที่ 1 ราชบุรี, 2552) การสร้างพระมหาธาตุกลางเมืองเพื่อให้เป็นศาสนสถานสำคัญของบ้านเมืองแทนการสร้างปราสาทอันเป็นเทวาลัยฝ่ายพราหมณ์-ฮินดูหรือพุทธาลัยฝ่ายมหายานที่เผยแพร่ในภูมิภาคนี้มาก่อน ย่อมหมายถึงการเปลี่ยนแปลงคติจากการนับถือพุทธศาสนาฝ่ายมหายานเป็นนับถือพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2548)

ดังนั้น การสร้างพระมหาธาตุจึงเป็นการแสดงออกของความเชื่อพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทที่เหนือกว่าความเชื่อพุทธศาสนาฝ่ายมหายานและศาสนาพราหมณ์-ฮินดู อีกทั้งสถานที่ประดิษฐานพระมหาธาตุยังเป็นสัญลักษณ์ของความรุ่งเรืองและความมั่งคั่งของชุมชนด้วย (ธิดา สาระยา, 2539) ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าเมืองหนองบัวลำภูในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22-24 คงเป็นเมืองใหญ่และมีความสำคัญไม่น้อย หากไม่ใช่เมืองใหญ่และมีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจแล้วก็ยากที่จะมีการสร้างพระมหาธาตุหรือศาสนสถานขนาดใหญ่ขึ้นภายในเมืองได้

การสร้างบ้านแปงเมืองในวัฒนธรรมล้านช้างก็มีลักษณะเหมือนกันกับทางล้านนาคือ ที่ใดบริเวณใดเกิดเป็นบ้านเมืองขึ้นก็มีการสร้างพระมหาธาตุเจดีย์ สร้างวัด และสร้างตำนานขึ้นเพื่ออธิบายความเป็นมา ในหลายเมืองตำนานพระธาตุกับประวัติความเป็นมาของบ้านเมืองเป็นสิ่งที่แยกกันไม่ออก (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2546)

พระเจดีย์ในล้านช้างถูกสร้างขึ้นในลักษณะของ “เจดีย์” ซึ่งคำว่า “เจดีย์” มาจากคำว่า “เจติย” (Cetiya) ในภาษาบาลี หรือ “ไฉติย” (Caitiya) ในภาษาสันสกฤต หมายถึง “สิ่งที่เป็นครีเอ่งรำลึกถึง” โดยไม่ได้บ่งถึงรูปแบบของสิ่งนั้น ซึ่งอาจเป็นสถานที่หรือ

สิ่งก่อสร้างใดๆ ก็ได้ แต่ส่วนใหญ่แล้วมักหมายถึงสถานที่สำหรับระลึกถึงพระพุทธองค์ (ประภัสสร ชูวิเชียร, 2554)

พระเจดีย์ในยุคหลังพุทธกาลมีการกำหนดให้สร้างขึ้น 4 อย่าง ได้แก่

1. ธาตุเจดีย์ คือ สิ่งก่อสร้างอย่างที่เรียกว่าพระสถูป ที่สร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า พระอัฐิของพระมหากษัตริย์

2. ธรรมเจดีย์ คือ พระธรรมคำสั่งสอนทั้งมวลของพระพุทธเจ้า ทั้งที่จารึกลงเป็นพระคัมภีร์หรือหนังสือ เช่น คัมภีร์พระไตรปิฎกหรือแผ่นจารึกอักษรธรรมอย่างโบราณ เป็นต้น

3. บริโภคเจดีย์ คือ สถานที่สำคัญ 4 แห่ง ที่เคยเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธองค์ ตั้งแต่เมื่อครั้งยังมีพระชนม์ชีพอยู่ ซึ่งทรงอนุญาตให้ใช้เป็น “สังเวชนียสถาน” สำหรับพุทธศาสนิกชนใช้เป็นที่รำลึกถึง ได้แก่ สถานที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนาและเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้า

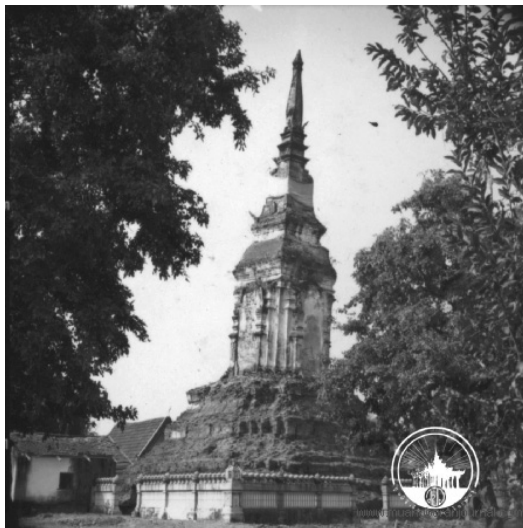
4. อุเทสิกเจดีย์ คือ สิ่งที่สร้างขึ้นโดยเจตนาอุทิศต่อพระพุทธเจ้าโดยไม่กำหนดว่าจะต้องทำเป็นอย่างไร เช่น พระพิมพ์ดินเผา หรือการสร้างบัลลังก์ให้หมายแทนพระพุทธองค์ เป็นต้น (สมเด็จพระญาณสังวรญาณมุนี, 2518)

ดังนั้น หากจะยึดตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งประวัติศาสตร์บอกเล่า มีความเป็นไปได้สูงว่า ซากพระเจดีย์ที่เรียกชื่อว่า “พระธาตุไตรภูมิวัดมหาชัย” จึงถือว่าเป็น “ธาตุเจดีย์” ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า มากกว่าที่จะเป็นอุเทสิกเจดีย์

ในดินแดนประเทศไทยและใกล้เคียง โดยเฉพาะในดินแดนวัฒนธรรมล้านนาและล้านช้างได้มีคติการสร้างพระสถูปเจดีย์สำคัญประจำเมืองขึ้น ซึ่งที่นิยมอย่างมากในดินแดนประเทศไทยนับตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา อันเป็นช่วงที่บ้านเมืองทุกภูมิภาคในดินแดนประเทศไทยนับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทลัทธิลังกาวงศ์เป็นศาสนาหลักของบ้านเมือง เห็นได้จากการที่เมืองสำคัญ จะต้องมี “วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ” หรือ “วัดมหาธาตุ” ซึ่งเป็นสถานที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุตั้งอยู่คู่กับเมืองเสมอ แต่จะมีการเรียกชื่อแตกต่างกันไปในแต่ละภูมิภาคตามความนิยม เช่น ภาคกลางมักเรียกว่า “พระเจดีย์” หากมีความสำคัญมักเรียกว่า “พระมหาธาตุเจดีย์” หรือ “พระบรมธาตุเจดีย์” ส่วนภาคเหนือและภาคอีสานจะเรียกพระสถูปเจดีย์เกือบทุกองค์ว่า “พระธาตุ” หรือ “พระธาตุเจดีย์” (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2546)

การสร้างพระเจดีย์ในวัฒนธรรมล้านช้างจึงนิยมสร้างพระเจดีย์ขนาดใหญ่ขึ้นเป็นพระมหาธาตุเจดีย์ประจำเมือง และสร้างพระเจดีย์ประธานของวัดซึ่งได้รับอิทธิพลจากล้านนาและสุโขทัย พระเจดีย์ประธานของเมืองมักจะอ้างถึงว่าเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า และภายในวัดยังมีการสร้างพระเจดีย์บริวารด้วย ซึ่งมักเป็นไปในลักษณะอุเทสิกเจดีย์ นอกจากนี้ในช่วงหลังพุทธศตวรรษที่ 23 ลงมายังมีการเริ่มสร้างพระเจดีย์ขนาดย่อมขึ้นมาเป็นที่บรรจุอัฐิพระมหาเถระที่ได้รับความนับถือเป็นอย่างมาก ต่อมาก็เริ่มสร้างพระเจดีย์บรรจุพระอัฐิของพระมหากษัตริย์ พระราชวงศ์ อัฐิเจ้าเมืองและพุทธศาสนิกชนทั่วไปตามลำดับอย่างที่ปรากฏในปัจจุบัน (วิโรธม ศรีสุโร, 2539) ซึ่งก็ถูกเรียกว่า “พระธาตุ” หรือ “ธาตุ” เช่นเดียวกันกับกรณีบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

นอกจากนี้ เมื่อเกิดมีพระเจดีย์ที่ประดิษฐานพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้าสร้างขึ้น ณ ที่แห่งใด ที่แห่งนั้นพุทธศาสนิกชนก็ย่อมพากันไปสักการบูชา และช่วยกันพิทักษ์รักษาอยู่เนืองนิตย์ ทั้งมีผู้เลื่อมใสศรัทธาก่อสร้างเครื่องอุปกรณ์ต่างๆ เพิ่มขึ้นตามกำลังของชุมชน ณ ที่แห่งนั้นๆ จึงเริ่มเกิดเป็นวัดขึ้นในที่ต่างๆ ด้วย (สมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2471)

ภาพประกอบที่ 5 พระธาตุบังพวน จังหวัดหนองคาย ซึ่งหลักฐานระบุว่าบูรณะครั้งใหญ่ในสมัยสมเด็จพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช (ที่มา : มุลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์)

การสันนิษฐานเบื้องต้นเกี่ยวกับชากพระเจดีย์วัดมหาชัย

จากข้อมูลที่ยูเขียนได้นำเสนอมาข้างต้น สามารถสรุปเป็นข้อสันนิษฐานเบื้องต้นเกี่ยวกับชากพระเจดีย์ภายในวัดมหาชัยได้ว่า ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ไม่มีใครเคยเห็นรูปทรงของพระเจดีย์ก่อนพังทลายเลย มีเพียงการพบชากเนินอิฐเท่านั้น หากชากฐานพระเจดีย์ได้รับการขุดค้นและศึกษาตามวิธีการทางโบราณคดีคงทำให้เราทราบข้อมูลที่ชัดเจนหรือใกล้เคียงกับข้อเท็จจริงเพิ่มมากขึ้น

จากชากพระเจดีย์วัดมหาชัยที่เหลืออยู่ประกอบกับหลักฐานประวัติศาสตร์บอกเล่าที่มี ทำให้สันนิษฐานได้ว่าน่าจะเป็นพระเจดีย์ที่สร้างขึ้นตามคติทางพระพุทธศาสนาในลักษณะธาตุเจดีย์หรืออุเทสิกเจดีย์ แต่การเรียกชื่อพระเจดีย์ว่า “พระมหาธาตุเจดีย์” หรือ “พระธาตุไตรภูมิ” สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญในลักษณะเป็นพระเจดีย์ที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุหรือธาตุเจดีย์มากกว่าอุเทสิกเจดีย์ เพราะมีเพียงพระพุทธเจ้าเท่านั้นที่ได้ชื่อว่า ผู้เป็นใหญ่ในสามโลกหรือสามภพภูมิ ซึ่งไม่น่าจะเป็นพระเจดีย์บรรจุอัฐิของเจ้าปางคำ เจ้าปางคำและเจ้าแท่นคำอย่างที่เขาใจกันตามตำนานปรัมปราของท้องถิ่น แต่จะเป็นกรณีธาตุเจดีย์หรืออุเทสิกเจดีย์นั้น ขณะนี้ยังไม่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ใดๆ มายืนยันได้ แต่ค่อนข้างชัดเจนว่าไม่น่าจะใช้พระเจดีย์บรรจุอัฐิอดีตเจ้าเมือง

ที่น่าสนใจอีกประเด็นหนึ่งคือ มีข้อมูลเกี่ยวกับชากพระเจดีย์วัดมหาชัยโดยชาวบ้านเล่าว่าเคยขอความเมตตาข้อมูลจากพระเถระฝ่ายวิปัสสนาหลายรูปซึ่งเป็นที่เคารพศรัทธาของพุทธศาสนิกชนในจังหวัด ซึ่งพระเถระก็ได้ข้อมูลว่าชากเนินอิฐนี้คือพระธาตุที่สร้างปิดทับรูปพญานาคไว้ (พระครูบhumธรรมาภิบาล, สัมภาษณ์) ข้อมูลเรื่องรูปพญานาคนี้มีความเป็นไปได้มากน้อยเพียงใดนั้นเราไม่อาจพิสูจน์ทราบได้ เพราะเรื่องพญานาคและรูปพญานาคนั้นเป็นเรื่องความเชื่อของผู้คนสองฝั่งแม่น้ำโขงมาช้านานแล้ว (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2546) รัฐหรือเมืองโบราณยุคแรกในอุษาคเนย์ก็มีความเชื่อว่าเกี่ยวกับนาคในฐานะที่เป็นผู้สร้างเมืองด้วย (ศานติ ภัคติกำ, 2556)

แต่หากข้อมูลดังกล่าวมีความใกล้เคียงกับเป็นจริงนั้นก็มีความเป็นไปได้เช่นกันว่า อาจมีการสร้างพระเจดีย์ขึ้นครอบทับหลุมดินหรือบ่อน้ำหรือที่ผู้คนในอดีตเชื่อว่าเป็นรูปพญานาคในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 21 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22 ก็ได้ ทั้งนี้ เนื่องจากว่าเป็นข้อมูลที่สอดคล้องกับเหตุการณ์ในช่วงรัชกาลพระเจ้าโพธิสาลราช พระมหากษัตริย์ล้านช้างที่ทรงมีพระราชอาญาประกาศให้บ่าวไพร่พลเมืองยกเลิกนับถือผีฟ้าผีแถน

อันเคยมีมาแต่โบราณกาล และรื้อบรรดาหอโรงกวันศาลผีแถนในเมืองหลวงพระบางนั้นเสียหายหมด แล้วสร้างพระอารามขึ้นแทนที่ (สิลา วีระวงส์, 2539) มีความพยายามที่จะดึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ในท้องถิ่นให้เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ด้วยความเชื่อว่าพุทธานุภาพสามารถเป็นตัวกลางเชื่อมผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามท้องถิ่นให้เข้ากับพระพุทธศาสนาได้ (แกรนท์ อีแวนส์, 2549) ซึ่งอาจมีการปฏิบัติตามพระราชอาชญาณั้น โดยรื้อถอนโรงศาลที่บูชาผีแถนและพญานาคที่ริมหนองบัว แล้วก่อเป็นพระเจดีย์ขึ้นแทนในที่นั้นและสร้างเป็นพระอารามในพระพุทธศาสนาก็เป็นได้ หากว่ามีการสร้างพระเจดีย์ขึ้นด้วยสาเหตุดังกล่าว ก็อาจสันนิษฐานได้ว่าพระเจดีย์วัดมหาชัยน่าจะสร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ถึงพุทธศตวรรษที่ 22 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มีเมืองหนองบัวลำภูมีความรุ่งเรืองอีกช่วงเวลาหนึ่ง

แต่อย่างไรก็ดี ด้วยความขาดแคลนหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีในการศึกษาครั้งนี้จึงถือเป็นการอาศัยเพียงข้อมูลความเชื่อเทียบเคียงกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่จำเป็นต้องมีการพิสูจน์ และชุดค้นตามวิธีการทางโบราณคดี ไม่ควรยุติแต่เพียงเท่านั้นเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้นต่อไป

เอกสารอ้างอิง

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. (2534). **ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 10.**

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.

แกรนท์ อีแวนส์. (2549). **ประวัติศาสตร์สังเขปประเทศลาว ประเทศกลางแผ่นดินใหญ่**

เอเชียอาคเนย์. เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์ม.

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ. (2544). **วัฒนธรรม พัฒนาการ**

ทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์ และภูมิปัญญาจังหวัดหนองบัวลำภู. กรุงเทพฯ :

คุรุสภาลาดพร้าว.

เจ้าพรหมเทวานุเคราะห์ และเจ้าราชวงศ์ เมืองนครจำปาศักดิ์. (2512). “**ตำนานเมืองนคร**

จำปาศักดิ์ ฉบับเจ้าพรหมเทวานุเคราะห์ และเจ้าราชวงศ์ เมืองนครจำปาศักดิ์”. ใน “ประชุมพงศาวดารเล่ม 43 (ประชุมพงศาวดารภาคที่ 69-70)”.

พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา.

เดิม วิภาคย์พจนกิจ. (2540). **ประวัติศาสตร์ลาว.** กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำรา

สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

- เต็ม วิกาศย์พจนกิจ. (2542). **ประวัติศาสตร์อีสาน**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ธิดา สารยา. (2539). **ประวัติศาสตร์สุโขทัย : พลังคน อำนาจผี บารมีพระ**. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
- ประภัสสร ชูวิเชียร. (2554). **5 มหาเจดีย์สยาม**. กรุงเทพฯ : มิวเซียมเพรส. “พงศาวดารล้านช้างตามถ้อยคำในฉบับเดิม”. (2506). ใน “ประชุมพงศาวดารเล่ม 2 (ประชุมพงศาวดารภาค 1 ตอนปลายและภาค 2)”. พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา.
- พระครูปฐมธรรมมาภิบาล. (2555). **ประวัติวัดมหาชัย**. หนองบัวลำภู : วัดมหาชัย.
- พระครูปฐมธรรมมาภิบาล (ผู้ให้สัมภาษณ์). ธีระวัฒน์ แสนคำ (ผู้สัมภาษณ์). (1 มกราคม 2558).
- พระมหาฉลอง สุขสิริ. (2516). **ที่ระลึกงานทอดผ้าป่าสามัคคี 6-7 เมษายน 2516 ณ วัดมหาชัย อ.หนองบัวลำภู จ.อุดรธานี**. ไม่ปรากฏเมืองที่พิมพ์ : ไม่ปรากฏที่พิมพ์.
- พระยามหาอำมาตยาธิบดี. (2512). “ตำนานเมืองนครจำปาศักดิ์”. ใน “ประชุมพงศาวดารเล่ม 43 (ประชุมพงศาวดารภาคที่ 69-70)”. พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา.
- วิโรฒ ศรีสุโร. (2539). **ธาตุอีสาน**. ขอนแก่น : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2546). **ความหมายพระบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ**. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
- ศานติ ภัคดีคำ. (2556). **นาค**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์.
- สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. (2471). **มูลเหตุแห่งการสร้างวัดในประเทศสยาม**. พระนคร : โสภณ-พิพรรฒธนากร.
- สีลา วีระวงส์. (2539). **ประวัติศาสตร์ลาว**. กรุงเทพฯ : มติชน.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2548). **กรุงสุโขทัยมาจากไหน?**. กรุงเทพฯ : มติชน.
- _____. (2546). **นาคในประวัติศาสตร์อุษาคเนย์**. กรุงเทพฯ : มติชน.
- สุรศักดิ์ ศรีสำออง. (2545). **ลำดับกษัตริย์ลาว**. กรุงเทพฯ : สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร.

สำนักศิลปากรที่ 1 ราชบุรี. (2552). **วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดราชบุรี**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

หม่อมอมรวงศ์วิจิตร. (2506). “พงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน”. ใน “ประชุมพงศาวดารเล่ม 3 (ประชุมพงศาวดารภาค 3 และภาค 4 ตอนต้น)”. พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา.

อุทัย ศิริสถิตย์. (2541). **บันทึกประวัติวัดมหาชัย**. เอกสารบันทึกลายมือ คัดลอกสำเนา.

อุทัย ศิริสถิตย์ (ผู้ให้สัมภาษณ์). วีระวัฒน์ แสนคำ (ผู้สัมภาษณ์). (1 มกราคม 2558)